

CSOKONAI BÉKAEGÉRHARCÁNAK KELETKEZÉSÉRŐL, PÖLITIKAI VONATKOZÁS AIRÓL, SZÖVEGEIRŐL

A *Békaegérharc*, Csokonainak ez az első jelentősebb verse, olyan filológiai s textológiai kérdéseket foglal magában, amelyeket tisztázván a mű politikai vonatkozásairól is tisztább képet kaphatunk.

Lássuk először a szövegeket!

Mindjárt az első elénk kerülő kérdés: hány Békaegérharcot írt a költő?

A *Magyar Hirmondó* 1794. november 7-i számában (II. 643—645.) megjelent felhívás három kidolgozását jelzi a témának: „A' *Batrachomyomachia*, vagy Békaegérhartz, *Homérusból* fordítva. Ugyanaz *Blumauer* Úr módja szerint travestiálva. Ugyan az bővebben, 's mái Világhoz ki tsinálva. Utánna van egy Apológia, mely is Satírának mondathatik: és a Travestirozásról, vagy Paródiákról valami Értekezés.” Ezek szerint a költő először lefordította volna a Homérosznak tulajdonított hexameteres görög verset magyarra, azután csinált volna belőle még egy travesztált változatot, ahogy *Blumauer* *Vergilius Aeneiséből*: elsősorban az antik — és minden más — mitológia irracionális elemein gúnyolódva a felvilágosodás mítoszrombolásának jegyében. Ezen fölül írt volna még egy travesztált változatot a kis görög eposzparódiából: „a mái Világhoz” alkalmaztatva: időszerű politikai célzásokkal megbővítve.

Mi készült el mindezekből?

Tudjuk, hogy a *Magyar Hirmondó*ban az „Érdemes Olvasó Publicum”-hoz intézett 1794-i felhívás inkább csak írói program, mint kész művek jegyzéke, hiszen *Loredanónak* itt bekonferált *Iliász-travesztiájáról*, *A' tréfás Iliásról* (*Iliade Giocosa*) maga Csokonai mondja 1800 táján eposztanulmányában, hogy stiláris nehézségek miatt lemondott fordításáról, ahogyan *Tassoni Elragadtatott vederjéről* is azt írja ugyanott, hogy hasonló stiláris okokból „félbe hagyta” s „*Vulcanasnak* dedicalta” — noha ezek is már mint kész művek szerepeltek az 1794-i újságközleményben.¹

Nem kell tehát szó szerint vennünk azt sem, hogy a görög *Batrachomyomachiából* három változatot is készített a költő. Az *epopoeáról közönségesen* címmel megírt értekezésében a megfelelő helyen nem tesz említést arról, hogy a Homérosznak tulajdonított eposzparódiát magyarra fordította volna, noha a világirodalom eposzainak magyar fordításait, fordítóit mindenütt felsorolja. Mindenesetre, ha nem fordította is le a görög eredetit, azért kitűnően ismerte, s travesztiája készítésekor ebből indult ki, nem pedig *Balde* latin átdolgozásából, amint *Ferenczi Zoltán* hiszi, azt írván: „Csokonai . . . mint maga mondja, csak *Balde* *Jakab* (1603—1668) jezsuita hexameteres, elnyújtott, öt énekű átdolgozását ismerte, mely először 1637-ben jelent meg.”² Ez tévedés, mert Csokonai nem mondja sehohol, hogy *Baldéból* dolgozott, hanem pontosan azt írja: „*Balde* nevű német jésövita kidolgozta ezt a görög originál szerint deák hexametereken, de sokkal bővebben, és V könyvekre szabta fel; én is hasonlóképpen *nem szószerént* for-

¹ L. HARSÁNYI ISTVÁN—GULYÁS JÓZSEF: Csokonai Vitéz Mihály Összes művei Bp. é. n. (A továbbiakban: HG) II. köt. 555—556.

² L. FERENCZI ZOLTÁN: Csokonai. Bp. 1907. 32—33.

ditottam.”³ Ferenczi ugyan — korábbi kijelentésével ellentétben — később azt írja, hogy „[Csokonai] Blumauer versalakját használta; de az eredeti görög szöveg állt előtte, a mit mutat az egész menetén kívül a több megtartott görög név: Vizignatus (Physignatos), Pszikharpax, Troxartax, továbbá több név fordítása, mint Lichomile = Lisztnyalóczi, Hypsiboas = Grand Brekeke, Lichenor = Nyálnádtói stb.” (I. m. 32—33.) Ferenczi tévedését Pintér Jenő is átvette, s ő is azt írta már Csokonai travesztiájáról, hogy „Forrása nem az eredeti görög Batrachomyomachia volt, hanem Balde Jakab ... latin átdolgozása.”⁴ A későbbiek során látni fogjuk, hogy Csokonai híven követte a görög eredetit.

Fontosabb most ennél számunkra a *Magyar Hirmondó*-ban jelzett másik két kidolgozás, illetőleg ezek viszonya egymáshoz. Elkészült-e vajon mind a kettő? S amelyik reánk maradt, vajon melyik a kettő közül s mikor készülhetett? A *Békaegérharc*-ról a *Magyar Hirmondó*-beli közleményen kívül Kazinczyhoz írt játékos verses levelében, a *Trocheus lábakon* című vers záradékában is hírt ad a költő: „Békaegérharc velem volt: írtam itten hevertemben annak elejébe teendő tractamentescskét, melynek címje: *Vitéz az elyziumi Törvényszék előtt a Békaegérharc iránt*. Bírák: Minós, Menippus, Mátyás Király, Erasmus, Voltaire. Vádolók: Domine Spectabilis, Pater Süsdhanemhiszy és Csajkos, hajdan Librorum Revisor, most udvari bolond, a mi mindegy. Az alperes Cs. Vitéz M. etc. az az én magam, prokátorom Blumauer sat. stb.”⁵ Tehát azt a bizonyos Apológiát, amelyet a *Magyar Hirmondó* említ, a levél írásának helyén: Miskolcon, illetőleg Szikszón „hevertében”, azaz ott várakozva, „rostokolva” írta meg a költő. A verses levél keletkezését Váczy János Kazinczy levelezésében (II. 541—542.) 1802 végére vagy 1803 elejére tette; Harsányi István és Gulyás József szerint 1801-ben íratott. (Föltevésüket külön nem indokolják.) De már maga a *Magyar Hirmondó* felhívása is tanúsíthatja, hogy ekkor, tehát 1794-ben készen volt a *Békaegérharc* „tractamentescskéje”, azaz apológiája. A levél tehát 1794 után semmiképpen sem keletkezhetett. De 1793 előtt sem, mert a levélben említett *Tempefői* ekkor íródott. Az 1801-i keltezésnek különben más mozzanatok is ellene mondanak: 1801-ben, a fogságából szabadult Kazinczynak nem írt, nem írhatott volna a költő olyan hetyke, gúnyos fölényvel Pater Süsdhanemhiszy fanatizmusáról s a Librorum Revisorok korlátoltságáról! De az is nehezen érthető, hogy miért említené 1801-ben hogy „Tanulok olaszt, a mely a poezisnak tulajdona”, mikor olaszul 1792 táján kezdett el tanulni; ekkoriban, 1792 körül íródhatott tehát maga a verses levél is.⁶ 1793. július 29-én Csokonainak írt válaszában már azt írja Kazinczy Regméről, hogy „Várom a’ Békaegérharcot és a’ Szent Péter énekét Lőrinc-kor.”⁷ A Lőrinc itt augusztus 10-ét, Lőrinc napját jelenti, amely régi vásárnap volt, s alighanem a vásári fuvarosokkal akarta műveit Csokonai felküldetni, illetőleg azokkal szeretett volna maga is fölmenni. A *Trocheus lábakon* a „letördelt tengerik”-et említi: tehát kukoricatörés után vagy táján mehetett a költő Kazinczy látására, ősz elején, mégpedig bizonyára 1793 őszén; máskülönben a *Magyar Hirmondó* nem adhatott volna hírt 1794-ben a regmeci kirándulás kényszerű, egy hónapos szünetében („Itten egy hónapja telt el, míg szerencsémét lesém . . .”) írt apológiáról.

Nagy veszteségünk, hogy a levélben jelzett apológia nem maradt ránk (vagy legalábbis nem bukkant fel még idáig; sajnos, nem sok reményünk lehet előkerülésére, mert radikális hangja miatt alighanem maga Csokonai semmisítette meg, amikor Kazinczy fogságba jutásának hírért vette; s ha az eredeti példány még akkor is Kazinczynál volt, ugyancsak nehéz órákat kellett kiállnia miatta a fiatal debreceni poétának, aki társszerzője volt Nagy Sámuel 1794-ben megjelent, s Kazinczynak ajánlott Sander-fordításának is. (A mű 1798-i, második kiadásából

³ HG II. köt. 553. (Én emeltem ki: Sz. F.)

⁴ A magyar irodalom története. V. köt. 316.

⁵ HG II. köt. 696.

⁶ Más érvekkel KARDOS ALBERT már korábban bizonyította, hogy a verses levél 1793-ban keletkezett. L. Debreceni Szemle 1940. 198—200.

⁷ KazLev II. köt. 303.

természetesen elmaradtak a kufsteini rabnak szóló ajánló sorok.) Ezek a körülmények is jól mutatják, hogy Csokonait nagyon is közelről érintette a magyar jakobinusok, közelebről Kazinczy elfogatása.

Mielőtt azonban a *Békaegérharc politikai vonatkozásairól* beszélünk, tisztázzuk *keletkezésének idejét*. Láttuk, hogy 1793-ban készült a mű apológiája, de a vers maga már korábban megíródott. Csokonai azt mondja eposztanulmányában, hogy „tizennyolc esztendő s ijeder korá”-ban írta eposztravesztiáját. Ennek alapján tette az irodalomtörténet 1791-re a *Békaegérharc* keletkezését. A versben előforduló néhány politikai mozzanat és politikai személy neve azonban arra mutat, hogy 1792-nél korábban nemigen készülhetett el a munka, legfeljebb csak elkezdhetette a verset 1791-ben a költő. A Második Pipadohányban Fizignát „kezdi hivatni A nemzeti conventet” (16. vsz.). A *nemzeti convent*, a *convention nationale*, csak 1792. szeptember 21-én alakult meg a felfüggesztett királyi hatalom helyébe; ugyancsak itt (31. vsz.) szerepel a Conventben *Barrére*, voltaképpen *Barère de Vieusac*, aki szintén nem szónokolhatott a conventben korábban, mint 1792 szeptembere. (Személyéről különben tudjuk azt is, hogy mindjárt a convent megalakulásának évében megválasztották a nemzetgyűlés tagjává a pireneusi választókerületben.) Csokonai a *Békaegérharc* elején említi a „novákat” és a „hadi aktákat”, amelyekben a versében leírt jelenetekről olvashatott; természetesen itt a tényleges politikai eseményekre, a franciaországi változásokra kell gondolnunk, amelyeknek híre némi késéssel érkezett Magyarországra.

Mindezek alapján úgy látszik, hogy tréfás versét 1791-ben elkezdhetette ugyan a költő, de már a Második Pipadohányt is csak 1792 utolsó negyedében írhatta meg.

Következő feladatunk a mű politikai mondanivalójának s vonatkozásainak elemzése, hogy ennek alapján eldönthessük: készült-e, készülhetett-e a témának — amint azt a *Magyar Hirmondó* jelezte — egy aktualizált és egy kevésbé aktualizált kidolgozása. Mielőtt ezt el akarnánk véglegesen dönteni, végezzünk el egy „mikrofilológiai” elemzést: vegyük vizsgálat alá a *Békaegérharc*ban előforduló neveket. A *nevek etimológiája* — mint látni fogjuk — ezúttal kulcs lehet a mű *politikai vonatkozásainak* megértéséhez, megfejtéséhez is.

Mint láttuk, már Ferenczi megállapította, hogy a költő néhány egér- és békanevet átvett a görögökből, másokat pedig lefordított magyarra; *Lichomile* nála *Lisztnyalóci*, *Hypsiboas* nála *Grand Brekeke* stb. Így járt el már Balde is, aki átdolgozása bevezetésében jegyzékbe vette a békák és az egerek neveit, s a görögül nem értő olvasók kedvéért a görög neveket „tükörfordítás”-ként lefordította latinra. *Polyphonus* így lesz nála *Multisonus*, *Limnocharis* pedig *Palude gaudens*; hasonlóan járt el az egérnevekkel is: *Sitologus* nála *Fruementator*, *Meridarpax* neve *Particularum raptor* stb. (Magában a vers szövegében meghagyja a görög neveket, annyit változtat csak, hogy latinosított szövéggel látja el őket: *Limnesius*, *Sitophagus*, *Physignathus* stb. (Különben Csokonai is hasonlóan járt el néhány meghagyott görög névvel: *Vizignatus*, *Peleus*).

A görög *Batrachomyomachia* nevei ún. „beszélő nevek”, azaz pár szóval körülírva jellemzik a név viselőit; Csokonai átdolgozásában jórészt szintén ezt az utat követi. Travesztiájának neveit Kovalovszky Miklós is említi az irodalmi névadásról szóló tanulmányában: „A Békaegérharcban ... a nevekről már megismerjük az ellenfeleket: *Vizignátus*, *Vizellősi Sára*, *Alkekengi*, *Bürbő*, *Döbrete* békák. — *Lisztnyalóci*, *Pörcnyali*, *Üregjári*, *Mézvájó*, *Deszkarági*, *Morzsalopó* stb. egerek.”⁸ Módszeres elemzésre azonban, amely kideríthette volna pl. az olyan homályos alkotású és indítékú nevek eredetét, mint amilyen pl. *d'O*, *Major de Szü*, *Markaszó*, *Blatowszki* stb., még nem került sor.

A görög eredeti ún. „beszélő neveit” Csokonai többféleképpen adja vissza:

⁸ Az irodalmi névadásról. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 34. sz. Bp. 1934. 53.

- a) megtartja őket (latinos átírásban);
 b) „(tükör)fordítás”-t készít belőlük magyar, illetőleg
 c) idegen (francia, német, szláv) nyelven.

Néhány nevet szabadon alkot, „költ”, függetlenül a görög eredeti szövegétől:

a) Nem fordította le a költő a két főhős nevét: 'Pofaduzzasztó' nála (latinosított alakban): *Fizignátus*;⁹ egyes kiadásokban azonban *Vizignátus* (igy Mártonnál és Toldynál is); *Ψιχάρπας* 'Morzsalopó' is megmarad eredeti nevén: *Ψικηαρπαξ*ként szerepel; ugyancsak fordítás nélkül, eredeti alakjában marad meg *Ψικηαρπαξ* atyjának neve, *Troxartax* (tkp. *Τρωξάρτης*; Csokonai elnevezte a helyes alakot) 'Kenérfaló' és *Πηλεός* 'Sárlakó' neve (Csokonai szövegében: *Peleus*). *Πηλεός* neve egyébként kettős ötletből kerülhetett a vígeposz szövegébe: a görög eposzparódia szerzője gúnyos célzattal ruházta éppen az Iliász-beli Akhilleusz atyjának, Péleusznak nevét egyik békahősére.

A legtöbb görög nevet azonban magyar fordításban adja vissza a költő — remekül eltalált tükörszavakkal vagy némileg szabad átköltésben. Szellemessége, nyelvi leleménye itt már teljes fényében csillog. A későbbi fordítók egyike sem tudja e tekintetben utolérni.

A felsorolásban a nevek előfordulási rendjét követjük. *Λειχομόλη* 'Lisztnyaló' nála *Donna Lisztnyalóczi*; 'Υφιβάς' 'Nagyhangú' *Báró de Grand Brekeke*; *Λειχήνωρ* 'Nyalánk' a Harsányi—Gulyás kiadásban, amelyre a nevek tárgyalásában is támaszkodom: *Nyalnádtói*; Mártonnál is ugyanígy szerepel; Toldy kiadásában azonban *Nyalnádtói* alak van; *εγέρ* nevéől lévén szó, nem valószínű, hogy Csokonai a tóval ('lacus') akarta volna a nevet asszociálni.

Τρωγλοδότης 'Lyukban lakó' Csokonainál *Üregjári*;

Ἐμβασιχνητος 'Kőcsögbe mászó' *Csuprai*;

Ἀρτοράγος 'Kenyérevő' nevét leleményesen így adja vissza: „a kenyérmezei Bán”.

Κνισσοδιώκτης 'Pecsenyeszaglászó' *Pecsenyési*; *Ψιχάρπας* nevét egy helyen így fordítja: *báró Morzszakapó*; másutt meghagyja *Ψικηαρπαξ*-nak.

Σιτοφάγος 'Gabonaevő' Csokonainál *Magrág*.

Oberster monsieur de Turó nevének nincs mintája a görög eredetiben; a megfelelő helyen *Πρασσοφάγος* 'Hagymafaló' áll, amit Csokonai másutt franciául „d'Onnyó”-val fordít.

A „(mese) földrajzi” neveket is lefordítja a költő:

Ἡριδαίος 'posvány' nála *Mocsárvár*.

A *Vízvári uradalom* viszont saját írói leleménye, nincs pontos mása a görög szövegben.

Az idegen nyelvű (tükör)fordítások előtt célszerűbbnek látszik, ha áttekintjük a költő leleményéből szabadon alkotott neveket.

Ἰδρομεδούση 'Vizikirálynő' Csokonainál *Madame Vizellői Sára*;

Λειχοπίνας 'Tálcanyaló' megfelelője: *Oberster Pörcznyali úr*;

Σεντλαίος 'Céklakedvelő' Csokonainál *Döbrete*;

Λιμνόχαρις 'Mocsárkedvelő' helyén Csokonai *Bürböt* szerepelteti.

Az egyik békát sajtósággal *Alkekenginek* nevezi (e szereplőnek görög megfelelőjét nem találtam az eredetiben); az *alkekengi* növénynév: a *zsidócserezsnye* néven ismert ebszőlő-féle egyik neve (*Physalis alkekengi* L.). „*Physalis Alkekengi* különben a muharc vagyis piros

⁹ A görög nevek magyarázatánál ARTHUR LUDWICH művét (Die Homerische Batrachomachia des Karers Pigres. Leipzig. 1896.) és C. CAPELLE, Wörterbuch des Homeros. Leipzig. 1889. c. munkáját vettem alapul. Fölhasználtam GULYÁS FERENC kétnyelvű kiadását (A kalocsai kir. kat. főgimnázium értesítője. 1903.) valamint DEVECSERI GÁBOR fordítását Magyar Helikon. 1960.) SZEPESY TIBOR kollégámnak szíves segítségéért ezúton is köszönetet mondok.

páponyának tudományos neve, melynek igen szép függő piros csészéje van” — írja Toldy Csokonai-kiadásának jegyzetében (945). Elképzelhető, hogy *Döbrete* és *Bürbő* esetében is — hasonlóan az *Alkekengi* nevéhez — valamilyen nyelvjárási szót vett mintául a költő. Pontos másukra nem akadtam nyelvjárási gyűjteményeinkben, de talán megfejtésükhöz figyelembe vehető a ’gödör, mély vízmosás’ jelentésű *debre*, *debrő* tájszó¹⁰ s a régi nyelvben ’mormol, dűnyyög’ jelentésben előforduló *börbitel*, *börbötül* ige.¹¹

Kovalovszky Miklós idézett munkájában említi az utóbbi problematikus neveket is, azt azonban nem jelzi, hogy az *Alkekengi*, *Bürbő*, *Döbrete* esetében a *jelentés* vagy pusztán csak a *szóhangulat* alapján ismeri fel a *béka*-neveket. Szóbeli tájékoztatása szerint a három utóbbi név esetében a *szóhangulatra* alapozta véleményét. S valóban a hangutánzás nagy művésznél, Csokonainál, joggal gondolhatunk arra, hogy e három név megalkotásába, ill. kiválasztásába hangutánzó motívumok is belejátszottak: az *Alkekengi* és a *Döbrete* nevével talán a békák ismétlődő brekegését, a *Bürbő* nevével pedig a békakoncert jól ismert mély torokhangját akarta visszaadni.

Τρογλόφος ’Sajtvájó’ nevének *gróf Turódvány* a megfelelője; e név talán kettős ihletésű: hangalakjában és jelentésében is a görög eredeti inspirálhatta: alakilag világos az összefüggés; jelentésbelileg már lazább a kapcsolat: de a *túró* (ha ugyan ez lapul a névben!) és a *sajt* eléggé összetartozó fogalmak — különösen egy egér képzetvilágában. *Mészvájó* nevének nincs közvetlen mintája a görögben; Márton kiadásában e név helyén *Mészvájó* áll; egérről lévén szó (de logikailag is: a mézet nem „vájják”), az utóbbi látszik hitelesebbnek.

Μεσιδόραξ ’Morzsalopó’ megfelelője: *gróf Börrágódi* Csokonainál; az eredetiben (233. sor) *Λειχοπίνας* (’Tálcanyaló’) neve újra előfordul; Csokonai előbb már *Oberster Pörcznyi* néven szerepeltette, most azonban *gróf Deszkarági* néven új szereplőt állít a helyére; az eredetiben *’Εμβασίχυτρος* ’Fazékba bújtó’ megy követségbe a békákhoz; Csokonainál az egereknél „akkreditált” békakövet: *gróf Nagy-Kákai* viszi haza a hadüzenetet honfitársainak.

c) Már eddig is föltűnhetett, hogy Csokonai némely szereplő neve előtt franciás címetek és méltóságneveket használ; azt is láttuk, hogy legtöbbször a görög nevek tükörfordítására törekszik; ez indít arra, hogy a homályos eredetű, „franciás” hangzású nevek mögött francia közszókat keressünk. Néhol igen könnyű az azonosítás; másutt azonban — nyilván a másolás következményeként — úgy eltorzulnak a francia szók, hogy a görög eredeti nélkül nehéz volna fölismerni őket.

Πολύφωνος ’Sokhangú’ neve Csokonainál *Marsal Kriőr* (Mártonnál: *Kriőr*); e név mögött nyilvánvalóan a francia *crieur*t kell keresnünk.

Κραμβογάγος ’Káposztaevő’ neve helyén Csokonainál *Major de Szű* áll; Mártonnál és Toldynál *Májor* ill. *Major de Szűk*. Ha a *szóalakokból* indulunk ki, nehezen boldogulunk; de ha a megfelelő görög név *jelentését* tartjuk szem előtt, célhoz érünk. Nyilván a ’káposzta’ jelentésű francia *chou* eltorzult magyar átírásával van dolgunk! Az eredetiben tehát a fonetikus leírt *Major de Su* állhatott, s a másoló (vagy a diktáló?) „franciásította”, torzította tovább a „Su”-t „Szű”-re.

Λιμναῖος ’Tavi, Tókedvelő’ Csokonainál *Markaszó*, illetve Márton kiadásában *Markészó*. Itt is a görög szó jelentése igazít el: valószínűleg a ’lápos, mocsaras, mocsári’ jelentésű *maréca-geux* (fonetikus átírásban: „*marékaszó*”) szó volt e név atyja; ám a másoló hibájából a fonetikus írású „*Marékaszó*” „*Markaszó*”-re változott (úgy látszik, hogy az ékezet nélkül maradt *e*-t néma *e*-nek tekintette).

Καλαμίνος ’Nádkedvelő’ megfelelője *De Rőso* (Mártonnál *De Rosó*; Toldynál *De Roso*); ez minden bizonnyal a ’nád’ jelentésű francia *roseau* torzulata. (Jegyezzük meg itt zárójelben, hogy a legtöbb fennmaradt görög kéziratban *Καλαμίνδιος*, azaz ’Mentakedvelő’ fordul elő,

¹⁰ L. SZINNYEI: Magyar Tájszótár.

¹¹ SZARVAS—SIMONYI: Magyar Nyelvtörténeti Szótár.

s csak egy kéziratban van meg a hasonló hangzású *Καλαμίνος* [*Κάλαμος* = 'nád'] 'Nádkedvelő'; Csokonai céljainak jobban megfelelt ez az utóbbi változat.)

Πηλοβάτης 'Sártaposó' Csokonainál *Limönö* (Márton kiadásában *Limonnó*, Toldyban *Limonö*); ez is tükörfordításféle: az 'iszapos, iszapbeli' jelentésű francia *limoneux*-t ismerhetjük föl benne.

Κραυγασίδης 'Lármázófi' neve a Csokonai versében *Crüssör* (Mártonnál: *Knisször*, Toldynál: *Krisör*); a Márton kiadásában szereplő alak nyilván hibás — de a másik kettő sem igazít el egészen. Ennek a névnek az etimológiája nem egészen világos; a francia *crieur* 'kiáltozó, kikiáltó' volna az alapja, amelyet valamelyik másoló összekapcsolt a 'tökölkő' jelentésű *cruche* szóval? Az látszik valószínűnek, hogy a francia *crieur* torzult el itt a másolók tollán.

Πισσαρος 'Hagymakedvelő' nevének *d'Onnyó* a megfelelője (Mártonnál *Donnö*). E névben nyilvánvalóan a 'hagyma' jelentésű francia *oignon*-t kell felismernünk.

Υδροχαρις 'Vízserető' neve Csokonainál *d'O*. Ez meg nem más, mint a francia *eau* 'víz' fonetikus átírása — kiegészítve egy franciás családnévképzővel. Szerepel még egy francia név, az eposzparódiában: *madame de Grenovill* neve (Mártonnál és Toldynál: *Grenouill*); e szóhoz Márton kiadása jegyzetet is csatolt: „Grenoville, franciául van: olv. Grenuill azaz béka.” (Az az epizód, amelyben ez a név előfordul, nincs meg a görög eredetiben, tehát ez a név is Csokonai egyéni leleményéből került ide.)

Két esetben *német* szót használ Csokonai a görög nevek megfelelőjeként:

Πηλείων 'Sárbanlakó' megfelelője nála *Kröte*, amelyről már a Márton-kiadás jegyzéte megmondta, hogy: „német szó, tesz varasbékát”.

Πτεροφάγος 'Sonkarágó' megfelelője *Khalchfresszer* (Toldynál *Khalakfeszti*), Márton kiadásában *Szaladfűszti* áll. Ezek közül a *Khalchfresszer* látszik leghitelesebbnek; második tagjának (*fresszer* 'zabáló') nyilvánvaló a görög szóval való megfelelése; a szó előtagja nem egészen világos; föltehető, hogy a német *Kalk* ('mész') lapul benne, ámbár gondolhatunk valami drasztikusabb szóra is, Márton ugyanis ilyen esetekben szokott változtatni, „szépiteni” az eredeti szövegben.

Egy esetben szláv szót használ Csokonai a görög név megfelelőjeként: *Βορβοροκοίτης* 'Sárban heverő' szerepét nála a *Tót Blatowszki* veszi át (Mártonnál *Gróf Blatorszki*; Toldynál *Tót Blatávszki*). A változatok itt is a másolók, a másolások torzító nyomait viselik magukon. Alighanem a *Blatowszki* alak a leghitelesebb, amely föltehetőleg a 'pocsolya, iszap' jelentésű szlovák *blato* szó származéka.

A görög szövegben előforduló többi név, - ill. szereplő hiányzik Csokonai átdolgozásából.

Ez a kis szövejtés talán önmagában sem egészen haszontalan: rávilágít Csokonai leleményes alkotó módszerére, s a tükörfordítások megfejtésével előresegíti a kritikai kiadás munkáját is. Igazi jelentőségét azonban a *belöle levonható következtetés* adja. Ha ugyanis végigtekintünk Csokonai névadásain, megállapíthatjuk, hogy a magyar (illetve a német és szláv) neveket mind egerek viselik, a francia (franciás) neveket pedig kivétel nélkül békák. Téved tehát Ferenczi, mikor azt írja, hogy „egy-egy ironikus célzást tesz . . . a francziáskodás majmolására, a mit a sok franczia béka- és egérnevekkel fejez ki” (i. m. 33.). *Francia nevekkal* ugyanis csak a *békákat* jelöli Csokonai, az egereket sohasem. S a célzás is sokkal komolyabb dologra irányul, mint a „francziáskodás majmolására”. Jellemző, hogy az *egerek ellenségei*, az ölyv és a macska is *franciás címet kapnak*: „*Monsieur Ölyv*” és „*madame de Macska*”. S ha már a névadásban ilyen rendszer mutatkozik, nyilván kell legyen valamilyen oka és magyarázata. S van is. Blumauer-stílusú komikus eposzában nemcsak az ötletszerű betétekben a „betoldások”-ban politizál a költő — ahogy eddig gondoltuk —, hanem úgy látszik, hogy a *mű egész szerkezetét* — a békák és egerek harcát — *politikai mondanivalójához alkalmazta*. A nevek tanúsága szerint tehát a vígeposzi harcban a *békák képviselnék a franciákat*, az *egerek* pedig a francia forradalom ellen fellépő *Habsburg* (magyar, német és szláv) seregeket. Ennek a föltevésnek nem egy további bizonyítéka található.

Magára a gondolatra, hogy az egykori emberi küzdelmek (a trójai háború) paródiájául készült állattörténetet most mintegy „rehumanizálja”, s az újabb emberi történelemre alkalmazza, Balde művéből kaphatott ösztönzést a költő. Balde ugyan előszavában és függelékül közölt jegyzeteiben azt mondja, hogy nem egy bizonyos háborúra (nem a korabeli háborúkra) vonatkoztatta művét, hanem *általában* akarja parodizálni az emberi történelmet,¹² egyik megjegyzése szerint azonban mégis leginkább a karthágói-római küzdelmek, a pun háborúk voltak szemé előtt eposza megírásakor.¹³ Balde példája adhatta tehát a bátorítást Csokonainak arra, hogy az ókori állattörténetet az újabb emberi történelem egyik eseményére vonatkoztassa.

A nevek etimológiájából levonható következtetésünket megerősítheti maga a *Békaegerharc* szövege is; az *egerek* seregéről ezt mondja:

Látván ezt gróf *Deszkarági*,
Egy nagy vitéz generál,
Hogy már a *magyarországi*
Nép is mindjárt retirál:
Elállja a széledőket,
Jól őszveadtásván őket,
Visszaüzi mérgesen.

(I. 27–28)

Jellemző, hogy Márton meg is változtatja kiadásában a harmadik sor kritikus szavát:

Hogy már a' *Belsőországi*
Nép is mindjárt retirál.

Egy másik helyen ezt olvassuk az egerekről:

Az alatt gróf *Bőrrágódi*,
Az egész *alföld* bánja,
A *magyarországi* hadi
Sergek főkapitánya,
Vitézeivel eljőve,
S még messziről reá löve
A küszködő békákra.

(I. 31.)

Itt Márton megintcsak „*Belsőországi*” sereget említ kiadásában.

Mikor Jupiter a felhőkből meglátja a végső leszámolásra induló Bőrrágódit, így szól az istenekhez:

„... Isten ugyse! ez a fickó
Mind megeszi a békát;
Ebugatta kis *scythája*,
Magamnak is hogy reája
Néztem, lógott a szügyem.” (I. 32.)

¹² „Quis autem soror est, arguat alius, prodigere bonum sanguinem in ignobili bello? aqua castalia diluere lutum? Mouisses classicum viris: infregisses lituos et tubas pugnae Prageni, Lipjicae, Cimbricae; bello Bohemico, Germanico, Suecico, aut si vetera mauuisses, Ciuili Gallico, Punico. Iam dixi: Iuuenis lusi... Si Murium Ranarumque; nomina non intellegas; credeste nostratia praelia spectare, et ANTROPOMACHIAE interesse. Referuntur virtutes ac vitia paci bellorq; communia. exhibentur simulachra pugnae, dubij successus, crudelissimi Fortunae ac Mortalium lusus... HOC ET HOMINES AGUNT. peioribus odijs aguntur. ridendis de caussis deflenda bella mouent etc.” (Praefatio)

¹³ „Lector: in quam Olympiade arbitraris incedisse?... De NOSTRA quid sentis? cui temporis imputatur?... Et hercule, propiore coniectura affecutus, crediderim bonam partem huius Batrachomyomachiae fuisse a Bellis punicis exhaustam. Ita lib. 3. n. 4. ipse Iuppiter orans periuadet. possit videri Mausolus iustinere personam Annibalis, Mures Carthaginensium. etc.” (A prózai fordítás után következő függelékben.)

A haldokló egér király, Pszikharpax a „*Rákóczi nótáját*” kezdi danolni (I. 11); a hadba készülő egerek

a *mohácsi nótát*
Hangoztatják bús szóval

(I. 16.)

Az egér seregekben németek is szereplenek; ezt nemcsak a nevek, de a szöveg is bizonyítja:

Ez [*d'O*, az egyik békavezér] Khalchfresszert, egy nagyszájú
Német marsalt levága

(I. 27.)

A versszak nyilvánvaló célzása miatt Márton kénytelen volt kiadásában *Tokos Marsalt* írni Ugyanitt írja Csokonai:

Elég, hogy princ Khalchfresszernek
Ily véletlen halála
A pór *német egerek*nek
Rémülésekre vála

(I. 27.)

Márton — óvatosságból — tompít a célzás élén: *Sógor Egerek*-et ír e helyen (bár a „sógor”-ok jelentése is egészen nyilvánvaló volt a maga idejében).

A *békák* „nemzetiségére” is számos utalás van a költeményben; a sokból itt csak néhányat ragadunk ki.

A *békák convent*-ben gyűlnek össze (I. 17.); *respublicát* emlegetnek, s azt, hogy fölállítják „A szabadság szent fáját” (I. 19.). A gyülekező *békák* kalapján — akárcsak a francia forradalmárok frígiai sapkáján — *kokárda* ékeskedik:

Buzdul itt a békagárda,
Lobog fején a *kokárda*,
Félre nyomja kalapját.

(I. 20.)

Egyébként nagyon jellemző, ahogyan Csokonai a hadviselő feleket felöltözteti. Az eredetiben az egerekről ez áll:

Lábaikat legelőbb gyönyörű vértékkel övezték,
Nagyszerűen készültek azon zöld bab hüvelyéből,
A melyeket maguk éj idején rajt' állva lerágtak.
Pánczélként, mely ügyes kéztől vala nádra feszítve,
Bőr takará mellük, megnyúzott bőre menyétnek.
Lámpa szövetből volt készítve a pajzs s a hadur, Mars
Hosszú réztűket nyújtott kezeikbe dsidákul.
Még sisak is védé fejüket . . . szép sárga dióhéj.

(Gulyás 19.)

Csokonai viszont magyaros jelleget ad az egér-regruták viseletének:

Tollsip vala trombitájok,
Dobjok bőrből készüle;
Egy hegyes tőr a szablyájok,
Ez dámáktól kerüle;
Kalapjok szép makktokokból,
Tarka pillangó szárnyakból
Volt kötve bokrétájok.

A félénk dragonyosoknak
Dióhaj volt mellyeken,
A vidám bakkancsosoknak
Meggy-mag volt lábfejeken;

Bajuszokat kipedrették
Holmível *huszárosan*,
Nadrágokat felkötötték
S kardjokat *magyarosan*;

(I. 15–16.)

A békák hadi öltözkéről az eredetiben ez áll:

Lábaikat takarák vértképen mályva-levéllal,
Melleiket széles zöld czékla-levéllal övezték,
Bal kezeik káposzta-levéllal pajzsot viselének,
Jobbjában kiki zöld kákát markolt dsidaképen,
És fejükön csákó lebegett vékony csigahéjból.

(Gulyás 21.)

Csokonai pedig így írja le őket:

Azért a *convent* szavára
Mind felkészül a csatára
Az egész békagárda.

A Truppbá áll az egész sereg
Zöld és veres ruhában,
A *nemzeti nóta* perog
Kuruttyuló szájában

(I. 20.)

A „nemzeti nóta” nem más, mint a Marseillaise. (Különben ez a mozzanat is a travesztia 1792-ben való megíratása mellett szól: a francia „nemzeti dal”, *Rouget de Lisle* szerzeménye 1792. április 25-én keletkezett.) Kalapjukon pedig — mint láttuk — a francia forradalom kokárdája lobogott.

Szükségesnek éreztem e példák felsorolását, mivel a kutatás és a kritika figyelmét egészen a legújabb időkig elkerülte, hogy nemcsak az egyes betoldásokban („kitérésekben”) húzódik meg *politikai célzatosság*, hanem már eleve a *mű egész szerkezetében*: a békák és az egerek szembeállításában. Harasztitól napjainkig általános volt az a vélemény, hogy csak a „betoldásokban”, „betétekben” politizál és kritizál a költő — meglehetősen szeszélyesen és ötletszerűen. Vargha Balázs is azt írta népszerűsítő összefoglalásában, hogy az „*egyes megjegyzések adják meg a Békaegérharc jelentőségét* . . . Nem egységes irányvonalú, átgondolt mű ez a víg éposz.”¹⁴ Hasonló véleményen van a Magyar irodalom kézikönyve is. Waldapfel József fedezte föl elsőknek, hogy itt valamiféle rendszeresség körvonalai húzódnak: „*korszerű fordulatokkal és célzásokkal is megtűzdeli a történetet, mégpedig egyik oldalon a magyar nemesi ellenállás, a másik oldalon a francia forradalom köréből* . . . Az egerek gyűlése, amely elhatározza a háborút, a magyar diéta külsőségei közt folyik le, mint ahogy a vízbefúló egér, akinek megbosszulására a hadjárat indul, a nemesi ellenállás mozgalmában újra divatba jött Rákóczi-nótát dúdolja. Néhol *mintha már az intervenciót előkészítő gyűléseket, a Habsburgok ellenforradalmi akcióját is kifigurázná a költemény végleges szövege*.”¹⁵ A békák gyűlése viszont, amelyen az ellenállást elhatározzák, egyben-másban a francia konvent külsőségeit viseli magán.”¹⁶ Waldapfel következtetését

¹⁴ Csokonai Vitéz Mihály. 1954. 22.

¹⁵ Én emeltem ki! Sz. F.

¹⁶ A magyar irodalom a felvilágosodás korában. 253–254.

bizonyára befolyásolta a *Békaegérharc* keletkezésének eddig elfogadott időpontja, az 1791. év. Láttuk azonban, hogy travesztiáját, legalábbis annak Második pipadohányát csak 1792. szeptember 21. után írhatta a költő. S ha ez így van, akkor természetesnek tarthatjuk, hogy a Habsburg-csapatok hadi készülődése is szerepel a travesztiában, hiszen már 1791. augusztus 27-én létrejött az ellenforradalmi szövetség II. Lipót német császár és magyar király s II. Frigyes Vilmos porosz király között, s XVI. Lajos a Gironde-minisztérium nyomására 1792. április 24-én hadat üzent az intervencióra készülő Ausztriának és Poroszországnak s április 28-án Belgium földjén megtörtént az első összecsapás a franciák s az osztrák és magyar seregek között, augusztus 10-én pedig a porosz sereg átlépte a francia határt, s szeptember 2-án már elfoglalták Verdunt! Úgy látszik tehát, hogy művét közvetlenül az intervenció hatására, azzal szinte egy időben írta a költő.

S ha ebből a szempontból tekintünk most már végig a travesztián, sok minden új értelmet kap előttünk. Természetesnek találjuk most már, hogy a „Bon jour”-ral köszönő Vizignátus a francia forradalom szellemében ezt a nagyon is elevenbe vágó kérdést teszi föl az égerkirálynak:

Gróf, burger, paraszt vagy nemes?

S mikor Pszikharpaksz származásával, születési jogaival kezd dicsekedni, nagyon jellemző módon ezzel torkolja le:

Nékünk a nationalis
Industria azt tette,
Hogy, mint az angluskónál is,
Bírodalmunk vetette;
Élünk vizen és szárazon,
Mind ezen, mind pedig azon
Egyaránt kereskedünk. (I. 8.)

Egészen nyilvánvaló a párhuzam, illetőleg a szembeállítás az elavult feudális gazdálkodást és gondolkozást megtestesítő egerek s a „kereskedés”-t s a „nationalis-industriá”-t, azaz a polgári fejlődést, nemzeti iparosodást hirdető békák között. Félreérthetetlen lesz számunkra a diákpoéta célja, s mondanivalója, ha szembeállítjuk az egerek „diétá”-ját, országgyűlését a békák nemzeti conventjével. Jellemző már az is, ahogyan intonálja a „rendi” országgyűlést:

Hogy pedig ad sextam maji
A rendek begyűlének,
Az ország tarka bandái
Vélek felérkezének;

(I. 13.)

Mindennek *jelentősége van* itt, természetesen a *stílusnak is!* A dátumot gúnyosan és célzatosan az elavult latin nyelven nevezi meg: „ad sextam maji”; s nem lehet nem éreztünk a gúnyt „az ország tarka bandái” kifejezés mögött sem. S miről folyik a tanácskozás az egerek diétáján? Öt hétig „dévánkoznak” a vallás dolga felett, aminek a szerző szerint „egy szányi haszna se’ lett”. S mikor a nemesi felkelést meghirdetik, Troxartax nagy hanggal négy milliót ígér meg, azzal a kényúri, hübéruri cinizmussal, hogy „A köznép megfizeti”. Ezzel szemben a békák konventje a hadi készülődés közepette is hasznos és üdvös döntéseket hoz — az író leplezetlen rokonszenvétől kísérve. A nemzeti, polgári haladást gátló középkori hivatali nyelvet, a latint eltörlik, s az anyanyelvet, a nemzeti nyelvet emelik helyébe. A költő félreérthetetlenül rokonszenvezik azzal a gondolattal is, hogy a hadifoglyokat „új polgárokká” akarják tenni a hazában, s hogy a respublica, a köztársaság felépítését emlegetik meg „A szabadság szent fáját”. (Ez az utóbbi nem más, mint a forradalom jelképévé vált „arbre de la liberté”, amelyet — a függetlenné vált észak-amerikai gyarmatok példájára — 1790 óta kezdtek felállítani a francia falvak

és városok főterein.) Nem csodálkozhatunk, hogy Márton kénytelen volt 1813-i kiadásában kipontozni a szóban forgó sort. Az persze Csokonai iróniája, hogy a respublicát s a szabadságfát éppen a királlyal, Fizignáttal magasztaltatja versében. Mert hát azért Troxartax és Fizignátus is — noha szembenállnak egymással — mind a ketten királyok! Ne feledjük, hogy XVI. Lajos ekkor, a vers írásakor még életben van, bár a szökéséből visszatért s az új alkotmányra megesküdött uralkodót éppen ekkortájt fogta pörbe az 1792. szeptember 21-én összeült Convent, amely egyik legelső határozataként eltörölte a királyságot s kimondta a köztársaságot.

Az igazi szembenálló felek Csokonai művében sem a királyok. Mindkettejüknek közös ellenségük van, amint ez a versből meglehetősen egyértelműséggel kiolvasható. A két uralkodó viszálykodását a váratlanul föltűnő kígyó szakítja félbe, amely jakobinus kokárdájával, „tüzelő szempillájával” félreérthetetlenül jelképezi a forradalmat:

Hát egy kígyó kicsuszamla
Tüzel szemé pillája,
A vizen feltül csillámja
Nemzeti kokárdája:
Ezt meglátván a kákába,
Mind a kettő a gatyába
Rezele ijedtében.

(I. 10—11.)

A példákat szaporíthatnánk, különösen azokat, amelyek azt bizonyítják, hogy a békák ellen felvonuló egerek a magyar (és osztrák birodalmi) feudális nemesi hadsereget, hadvezetést testesítik meg. Tanúsítja ezt Márton kiadása is, aki kénytelen volt — mint láttuk — az utalások jó részét átírni, megváltoztatni. Természetesen a komikus eposz műfajából következik a játékos relativitás, az, hogy a békák sem igazi „pozitív” hősök, s nekik is ki-kijut a gúnyolódásból: a „jobbágyok zsírján” hizott nagyszájú és tudatlan úr, Kriőr, történetesen francia nevű s „nemzetiségű” — ámbár a költő mindjárt a magyar földesurakkal állítja párhuzamba!

A groteszk játékoság, a jobbra-balra vagdosás sem tudta azonban elleplezni a költő politikai rokons- ellenszenvének tárgyát és irányát; hogy meglehetősen egyértelmű volt a mű politikai célzata, azt nemcsak Márton kiadásának kihagyott, illetőleg megváltoztatott részei bizonyítják, hanem Csokonainak Schedius Lajoshoz 1795 júliusában küldött latin nyelvű levele is. Másfél hónappal a magyar jakobinusok kivégzése után kiadásra szánt művei sorában a *Békaegérharcról* így emlékezik meg: „Quintus [Tomus] cum Batrachomyomachia ad modum Blumaeri revestita latet et latebit, donec — sed et hic altera Difficultas!”¹⁷

1800-ra mégis elővette újra művét, s megpróbálta kiadását. Az idők enyhültek volna meg? Aligha. Inkább a költő akarhatott enyhíteni művén, hiszen így fogalmazta meg az előfizetési felhívást: „A travestiált Batrachomyomachia, Blumauer’ módja szerint: *Megjobbítva.*”¹⁸

Mit jelenthetett, mit jelentett volna ez a megjobbítás? Mennyiben tért volna el az eredeti kidolgozástól? Csak találgathatunk, mert a vers Csokonai életében nem jelent meg: Márton József adta ki először — a cenzúra miatt sok helyen megváltoztatva — 1813-ban. *A ránk maradt kéziratok* nagyjából azonos forrásra vezethetők vissza: legfeljebb egy-két versszakban mutatkozik kisebb eltérés. Nincs hát okunk föltenni azt, hogy több változatot is készített volna munkájából a költő; a ránk maradt szövegek¹⁹ azonosnak vehetők az 1791—1792-ben készült első kidolgozással. Ezt megerősítheti az a körülmény is, hogy megmaradt a travesztíának egy lejegyzése Zilahy János debreceni kéziratot kötetében is, amely pedig, tudjuk, Csokonai eredeti kézíratairól készült, még 1795 előtt. Ez a lejegyzés számunkra azért is érdekes, mivel néhány olyan versszakot is tartalmaz, amely a többi másolatban nincs meg, illetőleg másként fordul elő.

¹⁷ HG II. köt. 628.

¹⁸ HG II. köt. 607.

¹⁹ A kéziratok számbavételét l. HG I. köt.: Előszó. XIX—XX.

A Zilahi-féle kötetben²⁰ folyamatosan sorszámozva fordulnak elő a négy „pipa dohány” versei; ez a másolat is azt bizonyítja, hogy Csokonai eredetileg sorszámozta, mégpedig folyamatosan sorszámozta travesztiája versszakjait. Az 1–35. versszak szövegei lényegében megegyeznek a ránk maradt többi másolat szövegével. A 36. versszaktól kezdve azonban az Első pipa dohány utolsó négy versszaka eltér az eddig ismertektől. Tanulságos lesz, ha egymás mellett közöljük az eddig közkézen forgó s a Zilahi-féle, eddig ismeretlen szöveget:

Noha magát felrugdalá
A vizek tetejére,
De ismét súlyede alá
A tónak fenekére;
Bár akár mint próbálgatá,
De el nem távozathatá
Mégis a lucskos halált.

Egy anglus rock volt nyakába,
Bő, mint a japponika,
Dugva vala kaputjába
Poesis, Rhetorica;
Ez volt legnagyobb terhére,
S lehúzá a víz mélyére,
Végre így kiálta fel:

„Fizignát, így kell csinálni,
Ez-é a jus gentium?
Huncfutnak fog deklarálni
Ezért a concilium;
Ezt a szent atyák jól látják,
Ezért fejedre bocsátják
Tüzes anathemájok.

„Nálam erősebb nem valál
A szárazon, hitetlen!
Azért, hogy most így megcsalál,
Nem maradsz büntetetlen;
Ne félj, még bosszút fog állni,
Siklóson fog captiválni
Az egerek serege.”

(I. 11–12.)

Láthatjuk, hogy a Zilahi-féle változat nem politikai mondanivaló tekintetében különbözik a másik változattól, hanem inkább csak művészi színvonal dolgában tér el attól. Kétségtelenül a Zilahi-féle változat a gyengébb, ötletlenebb, joggal gondolhatunk tehát arra, hogy ez volt az első kidolgozás, annál is inkább, mivel Zilahi János kötete általában a Csokonai versek őszövegeit, első kidolgozásait őrizte meg számunkra. Ennek alapján azt várhatnánk, hogy Zilahi kézírata, a *Békaegérharcnak* az eddig ismertektől eltérő őszövegét adja kezünkbe. Azonban a következő Második pipa dohányynak is csupán az első strófája tér el a hagyományos kiadások szövegétől, a többi megint megegyezik a közismert változatokkal:

Ezt mondván meghaláloza,
S már véres tajtékot túr;
Épen ott karazéroza
Oberster Pörcznyali úr:
Elmeresztí szemét, száját,
S... be rugja szép dámáját,
S az aulánál hírt teszen.

36. Gárdistái kinn valának
A' gyilkos tó partyánál
Urok vesztén jajgaták [= jajgatának]
A' suhogó kákánál
Nyújták reménység páltzáját
Ne hagyná felsége magát
De ugyan tsak hijába

37. Mert el-telvén szeme-szája
Fisignát Úr borával
Hizván egész szór pundrája
A' tó nyálkás habjával
A' mely szélle be indúla
(:Már kéntelen:) le vonúla
Várába Comessének

38. Atkozta a' Rhetori <c> kát!
Mely vólt most is 'sebjébe
és terhelte a' Fisignath
Hátáról le estébe
'S a' már esmért Statistikát
Poetikát, Politikát
Szegénnyt melyek le vonták.

39. Végre meg-unván gyors lába
Kéntelen evezését
Adá Cháron hajójába
Fisignát tsalta (?tsalfa) lelkét
és Tróxartax nagy bújára
Patriótáji jajjára
Meg nezte a' mord Plútót.

Hertzegjekk [= Hertzegjeknek] bal
sorsárol
Hogy a' dolog meg leve
Hurkaszopi haláláról
Nemzetjének hirt teve
Hogy járt légyen barátjával
'S a' békák gvillotinjával
Hogy végezte életét.

²⁰ A debreceni Kollégium Kézirattárában R 1174. sz. kötet. STOLL BÉLA Bibliográfiájában: 426. sz. Zilahi János-gyűjt.

Vajon az eltérés már annak a „megjobbítás”-nak eredménye, amelyről a költő 1800 decemberében kibocsátott előfizetési felhívása adott hírt? Mindenesetre az irodalmilag, verstanilag is gyengébb Zilahy-féle változat készülhetett előbb, de arról, hogy a javítás, jobbítás mikor történt meg: 1800-ban vagy már korábban, nem tudunk bizonyosat. Föltehetőleg még 1800 előtt, mert 1800 körül a költő már másfajta „jobbítások”-ra gondolhatott: mindenekelőtt a politikai célzások tompítására. Ezt az átdolgozást azonban már nem hajtotta végre: alighanem politikai okokból lemondott műve közreadásáról. Márton erősen „megfésült” kiadása bizonyítja, hogy nem is voltak egészen alaptalanok aggályai: ifjúkori művének meglehetősen egyértelmű politikai célzásai, benne körvonalazódó politikai rokon- és ellenszenvé még két évtized múltán is „szépités”-re szorultak a forradalmaktól rettegő ferenci abszolutizmusban.

Ferenc Szilágyi

ON THE BIRTH, POLITICAL RELATIONS AND TEXTS OF CSOKONAI'S BATRACHOMYOMACHIA

„Batrachomyomachia” is the first significant work written during the youth of the great Hungarian poet of the age of enlightenment. Csokonai used the story (the subject) of „Batrachomyomachia”, a work attributed to Homer, for the purpose of a political travesty in the manner of the Austrian author A. Blumauer.

Founded on one of Csokonai's remarks, literary history recorded the travesty as a work written in 1791. Relying on references to certain phases of the French revolution in the work, the present paper concludes that its greatest part could be written only subsequent to September 1792, the time the French national convent had already been instituted, and the intervention of the foreign armies aimed against the attainments of the French revolution had been begun. Thus Csokonai's travesty describing the war of frogs and mice was born actually under the direct influence of the political and military events of that time. This is supported in a most interesting way by the (etymological) analysis of the names met with in the poem. Under the names used therein (distorted in the course of the transcriptions) the French and/or German calques of the Greek animal names can be discovered by careful examination. (The circumstance that the poet rendered part of the Greek animal names by Hungarian calques, has been kept in evidence by the history of literature.) Mr. Szilágyi's studies also revealed that there was a certain consistency manifested in the translation of the names: the frogs bear French names all through the poem, those of the mice are Hungarian and/or German ones. Also this goes to prove that the work was written under the impression of the Hapsburg intervention directed against the French revolution, so to say as a parody of that conflict. In this way it bears witness by its very composition (even apart from the hints to be found in abundance in the text) of the vivid political interest, political sympathies and antipathies of the 19 years old poet.

Founding himself on one of the Debrecen copies, the wording of which shows close relation with the original travesty, in conclusion the author presents some so far unknown verses of the work.